

ЕЛІПТИЧНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК АКТУАЛІЗАТОР КОМУНІКАТИВНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ГАЗЕТІ «ЧОРНОМОРСЬКІ НОВИНИ»

ELLIPTIC HEADING AS AN ACTUALIZER OF COMMUNICATIVELY IMPORTANT INFORMATION IN THE BLACK SEA NEWS

Євтушина Т.О.,

orcid.org/0000-0001-6561-5880

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Прокопенко Л.І.,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Безенко А.,

orcid.org/0000-0001-5861-1232

здобувач вищої освіти 2 року навчання за другим (магістерським) рівнем історико-філологічного факультету

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

У статті досліджено еліптичні речення як актуалізатор комунікативно значущої інформації в заголовках одеської обласної газети «Чорноморські новини» за 2021 рік. Під еліптичним заголовком розглянуто синтаксичну одиницю з імпліцитним компонентом, що не передбачає контекстуальну чи ситуативну компенсацію.

З'ясовано, що еліптична форма потужного заголовка газети як значущий конструкт медійного повідомлення конденсує основну думку та спонукає читача до ознайомлення із запропонованою інформацією, містить прагматичне значення, пробуджуючи патріотизм.

Виокремлено ефективні еліпсовані прийменниково-іменникові конструкції-заголовки спонукально-закличного характеру. У таких структурах імпліцитний присудок односкладного речення – дієслово руху. Його компенсують комунікативно значущі експліцитні обставини місця, що транслюють початковий і кінцевий пункти переміщення за допомогою прийменників *з-у, на-за* тощо й увиразнюють швидкість виконання дії. Поширеність таких заголовків диктує тенденція журналістів обласної газети до простоти висловлювання, яку репрезентує синтаксична компресія, збільшенні кількості інформації на одну одиницю плану вираження.

Виявлено заголовок із імпліцитним присудком, який компенсує змістова насиченість прецедентного лексичного словосполучення.

Доведено, що креативно активні еліптичні структури як заголовки статей газети «Чорноморські новини», у яких елімінації частіше підлягають присудки. Комунікативно-інтенційний зміст проаналізованих еліптичних речень неодноманітний: ствердження факту, спонукання адресата до дії, вираження психологічного стану особи тощо. Спільною основою таких компонентів є «розкутий» синтаксис як природна ознака усного мовлення. Такий експресивний синтаксис уможлиблює виділяти комунікативно важливу частину повідомлення, логічно її підкреслити, активізуючи увагу читача.

Ключові слова: еліптичні речення, газетний заголовок, увага читача, газета «Чорноморські новини».

The article examines elliptical sentences as an actualizer of communicatively significant information in the headlines of the Odessa regional newspaper "Black Sea News" for 2021. An elliptical heading is a syntactic unit with an implicit component that does not involve contextual or situational compensation.

It was found that the elliptical shape of the powerful headline of the newspaper as a significant construct of the media message condenses the main idea and encourages the reader to read the proposed information, contains pragmatic meaning, awakening patriotism.

Effective elliptical prepositional-noun constructions-headings of motivational-calling character are singled out. In such structures, the implicit predicate of a simple sentence is the verb of motion. It is compensated by communicatively significant explicit circumstances of the place, which broadcast the starting and ending points of movement with the help of prepositions *z-u, na-za*, etc. and emphasize the speed of action. The prevalence of such headlines is dictated by the tendency of journalists of the regional newspaper to the simplicity of expression, which is represented by syntactic compression, increasing the amount of information per unit of the plan of expression.

A title with an implicit predicate was found, which compensates for the semantic saturation of the precedent lexical phrase.

It has been proved that creatively active elliptical structures are the headlines of articles of the Black Sea News newspaper, in which predicates are more often subject to elimination.

The communicative-intentional content of the analyzed elliptical sentences is heterogeneous: statement of fact, motivation of the addressee to action, expression of the psychological state of the person and so on. The common basis of such components is the "loose" syntax as a natural feature of oral speech. This expressive syntax allows you to highlight the communicatively important part of the message, logically emphasize it, activating the reader's attention.

Key words: elliptical sentences, newspaper headline, reader's attention, newspaper "Black Sea News".

Постановка проблеми. Релевантність сучасної публіцистики зумовлюють екстралінгвістичні чинники, комунікативна адресація тексту, односпрямована мовленнєва ситуація з віддаленими комунікантами. Крім того, знаковим репрезентантом найтипівіших рис у публіцистичному стилі є вербальне надбання.

Зокрема, потреба зацікавити читача зумовила апеляцію до увиразнення газетного мовлення. Це надає повідомленню актуальності, впливає на почуття й асоціації читача. Така сьогоденна тенденція вможливує дослідження значущості структурних компонентів газетного тексту, екстраполюючи здебільшого увагу на мовну різномановність заголовків.

Наразі газетний заголовок повинен бути ефективний: репрезентувати головну думку автора, не перетворюватися на штамп. Потреба вивчення газетних заголовків продиктована тим, що в них функційно навантажений не спонтанний набір експресивних і граматичних засобів, а система, у якій усі елементи – єдине ціле.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіаназви як «специфічний смисловий і психо-соціолінгвістичний вузол, ядро ідеї публікації» [20, с. 58], як «постійний, незмінний елемент газети, модифікатор змісту статті, який репрезентує головну думку автора й тему матеріалу» [23], як «зона підвищеної уваги читача» [14, с. 15] давно є предметом усебічного вивчення мовознавців: М. Баган [1], В. Богатко [2], Г. Вакуленко [3], Н. Голякова [4], А. Євграфова [9], І. Завальнюк [12; 13], В. Ільченко [17], О. Калякіна [18], Н. Кондратенко [19], О. Кульбабська [21], Л. Майборода [23], Репій [25], Г. Шаповалова [26] та ін.

Останнім часом увагу науковців привертає синтаксичне оформлення заголовків сучасних українських газет [6; 5; 2; 12; 13; 3; 11; 10]. Незважаючи на репрезентацію функційно-стилістичного аспекту еліптичних речень у газетних заголовках кінця ХХ – початку ХХІ століття [6; 5; 2; 12; 3], ця тема потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити еліптичні речення як засіб привернення уваги в заголовках одеської обласної газети «Чорноморські новини» (далі – ЧН) за 2021 рік.

Виклад основного матеріалу. У газетному заголовку зосереджено домінуючу функцію тек-

сту, мета якої – надати чітке уявлення про зміст повідомлення та звернути на нього увагу; «це вся дійсність та всі найважливіші пункти повідомлення в легкій та стиснутій формі» [22, с. 72]. Крім того, заголовок «налаштовує на певний спосіб осмислення порушеної проблеми, задає емоційно-оцінну тональність потрактування» [1, с. 153]. В. Іванов наголошує, що газетний заголовок має впливати на читача, і тому в його основі завжди лежать відповідність змістові, ясність, точність, яскравість, виразність [15, с. 109]. Підтримуючи вищезазначені твердження, слушно погодитися з виокремленими основними рисами заголовка: він має бути «виразним, стислим, змістовним, цікавим, легко відкладатися в пам'яті читачів» [24, с. 225].

Ураховуючи розглянуті погляди лінгвістів, журналісти одеської обласної газети «Чорноморські новини» шукають такі мовні засоби, які б надавали експресивності та потужності заголовку як стрижневому конструкту медійного повідомлення, максимально конденсуючи основну думку та спонукаючи читача до ознайомлення із запропонованою інформацією.

Нашу увагу привернув еліптичний заголовок як актуалізатор комунікативно вагомої інформації в газеті «Чорноморські новини». Під еліптичним заголовком розуміємо синтаксичну одиницю з імпліцитним компонентом, що не передбачає контекстуальну чи ситуативну компенсацію. Тобто ми підтримуємо думку, що еліптичні речення – це особливий структурний різновид неповних речень [6; 5; 7; 8; 13; 12]. Зокрема, усвідомлення відсутнього структурного елемента еліптичних речень «впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою» [6, с. 3].

Компресія газетного заголовка зумовлена потребою транслювати максимум інформації, використавши мінімальний мовний ресурс. Це забезпечує точність, влучність і лаконізм заголовків газети «Чорноморські новини»: *Про перевірки – онлайн і задалегідь* (ЧН, 05.08.2021); *Чисті пляжі – разом!* (ЧН, 10-12.06.2021); *Більше книг – менше страхів* (ЧН, 25-27.03.2021); *Більше лісів – здоровіша планета* (ЧН, 02-04.12.2021). Погодьтеся, що в таких еліптичних заголовках закодовано головну функцію тексту, мета якої – надати чітке уявлення про зміст

повідомлення та звернути на нього увагу; «це вся дійсність та всі найважливіші пункти повідомлення в легкій та стиснутій формі» [22, с. 72].

Еліптична форма потужного заголовка газети «Чорноморські новини» конденсує основну думку статті та спонукає читача до ознайомлення із запропонованою інформацією, містить прагматичне значення, пробуджуючи патріотизм: *Послуги – українською* (ЧН, 06.01.2021); *Українською – не менше половини* (ЧН, 13-15.01.2021). У такий спосіб одеські журналісти вдало й доречно створюють зразки конденсованого синтаксису, які репрезентують в усіх тонкощах експресивного мовлення, а тому заміна неповних речень повними видається не тільки неможливою, а й непотрібною [12, с. 53]. Зафіксовані структури спрямовані на поглиблення актуалізації змістового наповнення заголовка. Це певною мірою інтригує, спонукає до прочитання статті, усуває змістову невизначеність. Водночас заголовок із редулькованим підметом і присудком експресивно увиразнює контекст «акцентуванням на основному об'єкті, про який ітиметься в публікації, нестандартністю початку, відтінком розмовності» [12, с. 49].

Прагматично-ефективними є еліптичні прийменниково-іменникові заголовки спонукально-закличного характеру: *По горіхи – на комбайні* (ЧН, 04-06.11.2021). У таких структурах імпліцитний присудок односкладного речення – дієслово руху. Його компенсують комунікативно значущі експліцитні обставини місця, що транслюють початковий і кінцевий пункти переміщення за допомогою прийменників *з-у, на-за* тощо й увиразнюють швидкість виконання дії. Наприклад: *З громадської ради – у владу* (ЧН, 28-31.01.2021); *На стадіон – за щепленням* (ЧН, 03-05.06.2021). Структурне еліпсування та семантична неоднозначність еліптичних речень-заголовків підвищує їхню експресивність і концентрує увагу саме на ньому, спонукає читача до прочитання статті. Аналізуючи подібні експресивні заголовки, підтримуємо сучасну дослідницю синтаксису української публіцистики І. Завальнюк, що «неповнота частини заголовка усуває громіздкість фрази, робить заголовок доступнішим, легшим для сприйняття, актуалізує потенційну дію та обставини її здійснення» [12, с. 53].

Вагомість окреслених компонентів тексту в компресованому заголовку прийменниково-іменникової конструкції очевидна, адже читач розпочинає знайомство з газетними матеріалами саме із заголовків. Прочитавши заголовок, реципієнт з'ясує, що прочитати насамперед, а що залишити поза

увагою: *З країни Сквородинії – в країну Гагаузію* (ЧН, 29.04-01.05.2021). Одночасне зневиразнення підмета і присудка зосереджує увагу, обставини стають центрами стилістичних особливостей заголовка. Проте основна функція таких заголовків, на нашу думку, – емоційно-виокремлювальна та оцінна. Таким чином журналісти затримують розуміння того, про що зміст статті. На фокусі ефект несподіванки, експресивно забарвлене висловлювання, привернення уваги сучасного читача. А це сьогодні на вагу золота. Окрім лаконічності, вищенаведене еліптичне речення усуває тавтологію та посилює експресивність заголовка, сприяє мовній економії. Слушним буде зауважити, що аналізована еліптична конструкція є наслідком неформального розмовного мовлення, відтвореного у статті. Такий експресивно-прагматичний заголовок спонукає прочитати про пригоди гагауза в країні Сквородинії. А саме: гагаузи читають Григорія Сквороду своєю рідною мовою. Чому? У статті відповідь: Григорій Скворода, тому що український філософ мав тюркське коріння (кримськотатарське). А гагаузька мова в одній групі з кримськотатарською.

Еліптичний варіант заголовка з пропущеним присудком систематично актуалізує комунікативну значущість слів, виконуючи констатційну функцію: *Периїсть – за вуханями* (ЧН, 27-29.05.2021). Такий експресивно-прагматичний заголовок змушує читача зануритися в зміст газетної статті, із якої дізнаємося, що минулого року в Одещині нараховувалося понад 90 тисяч диких тварин і 380 тисяч голів диких пернатих.

Еліптичний заголовок як улюблений експресивний синтаксичний засіб актуалізації читачької уваги журналістів газети «Чорноморські новини» цілком, на нашу думку, відповідає вимогам економії мовних засобів: *Маска – не тільки від Ковіду* (ЧН, 06.01.2021); *На часі – перегляд обласних програм* (ЧН, 14-16.01.2021); *Олія й зернові – завжди у ціні* (ЧН, 04-06.02.2021); *Щось на продаж, щось – в оренду* (ЧН, 04-06.03.2021); *Книжка – на задвірках* (ЧН, 13.03.2021); *Більше третини травня – вихідні* (ЧН, 15-17.04.2021); *Перо для журналіста – за меч і булаву* (ЧН, 22-24.04.2021); *Широкі плани – у вузькі двері* (ЧН, 13-15.05.2021); *У гостях – перервна синагога* (ЧН, 22-24.07.2021). Вищенаведені заголовки, як і попередні, посилюють увагу сучасного читача, залучають його до сприйняття газетного тексту, вони нагадують «типово розмовні комунікативні структури» [7, с. 173].

Відсутність чи вилучення з таких заголовків дієслова-присудка вможливує виокремити най-

вагоміше, на що треба зосередити увагу в публікації: *У фокусі – наші пенсії* (ЧН, 06-08.05.2021); *Фокус – на знакові об'єкти* (ЧН, 03-06.06.2021). Межі функціонування аналізованих еліптичних заголовків зумовлені комунікативною метою журналістів, коли потрібно лаконічно й виразно повідомити про факт сучасного суспільного життя. «Потреба в таких висловах посилюється внаслідок зростання темпу життя й активізації його суспільного початку» [16, с. 14].

Привертає увагу заголовок з імпліцитним присудком, який компенсує змістова насиченість прецедентного лексичного словосполучення. Наприклад: *«Шукачі перлів» – у перлині Одеси* (ЧН, 04-06.03.2021). Ми схильні вважати, що текстова прецедентність полягає в можливості текстів викликати в читачів певні асоціації, апелювані до текстів загальнокультурного значення: загальнолюдського, національного, соціального рівнів. Погодьмося з Н. Кондратенко, що «говорити про прецедентність можна лише у випадку спільних асоціацій в реципієнтів, тобто її основними критеріями є масовість, впізнаваність та інтелектуальність» [19, с. 163]. Зафіксований тип прецедентності, як бачимо, знаменує наявність в еліпсованому заголовку назви музичного твору, вагомого для одеситів, як і для всіх українців. Це свідчить, що ми, насамперед одесити як носії української мови, усвідомлюємо себе в єдиному культурному пострадянському та сучасному просторі. Такий креативний і сучасний на вербальному рівні оформлення еліптичний заголовок спонукає читача заглибитися в зміст статті. У ній дізнаємося, що другий фестиваль «Зимовий променад в Одеській опері» завершився прем'єрою «Шукачів перлів» Жоржа Бізе в концертному виконанні. Ця постановка має виховний естетичний потенціал, оскільки присвячена пам'яті видатних музикантів, народних артистів України: Галини Поліванової (солістки нашого оперного) та її чоловіка Ярослава Воцака (головного диригента театру). Журналіст майстерно наголошує, що в музиці опери любов, відданість, дружба, зрада, заздрість, людські пристрасті. А солісти та хор співали французькою; над сценою перели-

валися розсипані перли; відеоряд із морськими хвилями доповнює враження від музики. У заголовку, крім того, лаконічно закодовано в слові «перлина» назву театру, упізнавану не лише одеситами, а й гостями міста, – Одеський національний театр опери та балету, якому належить велика заслуга в розвитку музичної культури на півдні України.

Як бачимо, заголовки газети «Чорноморські новини» релевантні еліптичними реченнями: *Хто зневажає вбогих – зневажає свого творця!* (ЧН, 06.01.2021); *Крапля до краплі – сила* (ЧН, 25-27.02.2021); *Не прописка – реєстрація* (ЧН, 06-08.05.2021); *Не холодна – крижана* (ЧН, 21-23.10.2021); *За крадіжку – прочитати книжку* (ЧН, 04-06.11.2021); *Коли викликають «швидку», а коли – до сімейного лікаря* (ЧН, 11-13.11.2021); *Більшість – за суд над катами* (ЧН, 02-04.12.2021); *«Смарагдове місто» – для всієї родини* (ЧН, 16-18.12.2021). Спільною основою таких компонентів є «розкутий» синтаксис як природна ознака усного мовлення. Такий експресивний синтаксис уможливує виділяти комунікативно важливу частину повідомлення, логічно її підкреслити, активізуючи увагу читача.

Наступний заголовок не оминає наша увага: *Якби ж той талант – у законне русло* (ЧН, 18-20.02.2021). Поширеність таких заголовків диктує тенденція журналістів до простоти висловлювання, яку репрезентує синтаксична компресія, збільшуючи кількість інформації на одне слово.

Отже, креативною активністю відзначаємо еліптичні структури як заголовки статей газети «Чорноморські новини», у яких елімінації частіше підлягають присудки. Комунікативно-інтенційний зміст проаналізованих еліптичних речень неоднomanітний: ствердження факту, спонукання адресата до дії, вираження психологічного стану особи тощо. Такі заголовки привертають та утримують увагу вимогливого сучасного читача, активізують його читацьку діяльність. У подальшому перспективним є дослідження стилістичного аспекту лексико-синтаксичних компонентів заголовків газети «Чорноморські новини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган М. Заперечення у заголовках сучасних ЗМІ. *Культура слова*. 2012. № 77. С. 153 – 157.
2. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2005. 176 с.
3. Вакулєнко Г. М. Еліптичні речення в ролі заголовків газетних статей. *Література та культура Полісся. Сер. Філологічні науки*. 2020. № 98. С. 249 – 256.
4. Голякова Н. Лексичні характеристики текстів газетних заголовків. Наука онлайн: *Міжнародний електронний науковий журнал*. 2018. №11. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/filologiya/2018/11/leksichni-harakteristiki-tekstiv-gazetnih-zagolovkiv/>

5. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21 – 26.
6. Дудик П. С. Еліптичні речення в українській мові. *Українська мова в школі*. 1958. № 2. С. 3 – 7.
7. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наук. думка, 1983. 228 с.
8. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : ВЧУ «Академія», 2005. 368 с.
9. Євграфова А. О. Заголовок як явище інтертекстуальності в журналістському контексті. *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Филология*. Том 19 (58). №5. Симферополь, 2006. С. 126 –131.
10. Євтушина Т. О., Безенко А. О. Питальні речення як експресивний засіб актуалізації уваги в заголовках газети «Чорноморські новини». *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення* [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції / відп. ред. Ж. Д. Горіна. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. С. 60-63.
11. Євтушина Т. О., Прокопенко Л. І. Інтоновані синтаксичні одиниці в заголовках газети «Чорноморські новини». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2020. Вип. 51. С. 46 – 49.
12. Завальнюк І. Функціональні вияви неповних речень в українському газетному мовленні початку ХХІ с. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 42 – 54.
13. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагматистичні функції : автореф. дис. ... д-ра філол. наук; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2010. 40 с.
14. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
15. Іванов В. Ф. Техніка оформлення газети : навчальний посібник. Київ: Знання, 2000. 222 с.
16. Іванчикова Е. А. О развитии синтаксиса русского языка в современную эпоху. *Развитие синтаксиса современного русского языка*. Москва, 1966. С. 4-14.
17. Ільченко В. І. «Актуалізатори» в газетному заголовку. *Наукові записки*. Київ : Інститут журналістики, 2002. Т. 8. С. 172 –175.
18. Калякіна О. О. Комунікативно-стилістична модифікація фразем у заголовках української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2008. 19 с.
19. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей). *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 7. Т. IV. Ч 1. С. 162 – 165.
20. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
21. Кульбабська О. Стилїстичні характеристики заголовка як прагматичного знака журналістського тексту. *Актуальні проблеми синтаксису* : матеріали Міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р. Чернівці : Рута, 2006. С. 298 – 303.
22. Лазарева Э. А. Заголовок в газете : учебное пособие для студентов-журналистов. Свердловск : Изд. Уральского ун-та, 1989. 96 с.
23. Майборода Л. І. До проблеми способів та засобів вираження газетного заголовка. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1410>
24. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручн. 3-тє вид., доп. і поліпш. Київ : ЦУЛ, 2002. 284.
25. Репій М. Виразність газетного заголовка. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 46. С. 348 – 354.
26. Шаповалова Г. В. Лексико-стилістичні особливості заголовків у сучасних українських друкованих ЗМІ. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2011. Том 24 (63). № 4. Часть 1. С. 204 – 210.